

УДК 94(477.82)“13”

О. Б. Головка – доктор історичних наук, головний консультант депутатської фракції Верховної Ради України (Київ)

Волинська земля в політичній діяльності Данила та Василька Романовичів (середина XIII ст.)

Роботу виконано у Верховній Раді України

Після страшної монгольської навали 30–40-х років XIII ст. під керівництвом князів Данила та Василька Романовичів уже у другій половині 40-х – на початку 50-х років відбувається відродження Волинсько-Галицького князівства. Держава Романовичів із центром у новій столиці Холмі провадить активну зовнішню політику, спрямовану і на зміцнення безпеки Південно-Західної Русі, і на підсилення її позицій у тодішньому середньовічному світі. Знаковою подією у цьому стала коронація князя Данила Романовича у грудні 1253 р. в Дорогичині, яку слід розглядати в контексті активної західної та північної політики Волинської землі. Володарі останньої прагнули не тільки підняти престиж своєї влади на міжнародній арені, а й висловлювали претензії на лідерство в усій Русі. Напади монгольського полководця Бурундая на Литву і Польщу, в яких вимушений був узяти участь Василько Романович, завдали значної шкоди Волинській землі, проте й після них король Данило докладав зусиль для збереження суверенітету своєї держави.

Ключові слова: Волинська земля, коронація, суверенітет, система колективної безпеки.

Головка А. Б. Волинская земля в политической деятельности Даниила и Василька Романовичей (середина XIII в.). После страшного монгольского нашествия 30–40-х годов XIII в. под руководством князей Даниила и Василька Романовичей уже во второй половине 40-х – начале 50-х годов происходит возрождение Волинско-Галицкого княжества. Государство Романовичей с центром в новой столице Холме ведет активную внешнюю политику, направленную и на укрепление безопасности Юго-Западной Руси, и на усиление ее позиций в тогдашнем средневековом мире. Знаковым событием в этом стала коронация князя Даниила Романовича в декабре 1253 г. в Дорогичине, которую следует рассматривать в контексте активной западной и северной политики Волинской земли. Обладатели последней стремились не только поднять престиж своей власти на международной арене, но и высказывали претензии на лидерство во всей Руси. Нападения монгольского полководца Бурундая на Литву и Польшу, в которых вынужден был принять участие Василько Романович, нанесли значительный ущерб Волинской земле, но и после них король Даниил прилагал усилия для сохранения суверенитета своего государства.

Ключевые слова: Волинская земля, коронация, суверенитет, система коллективной безопасности.

Golovko O. B. Volhynia Earth is in Political Activity of Danylo and Vasil'ka Romanovich (XIII). After the frightful mongolian invasion of limit of 30–40th of XIII item under the direction of princes of Danylo and Vasil'ka Romanovichiv already in the second half of 40th – at the beginning of 50th there is a revival Volhynia-Galychina principalities. The state of Romanovichiv with a center in new the capital of Kholmi carries out an active foreign policy directed both in direction of strengthening of safety of South-west Rus and strengthening of its positions in the of that time medieval world. A sign event was herein become by coronation of prince Danylo Romanovicha in December in 1253 in Dorogichini, which it follows to examine in the context of active western and north policy of Volhynia earth. The possessors of the last aimed not only to heave up prestige of the power in the international arena, and expressed claims on leadership in to all Rus. Attacking of mongolian war-lord Burundaya Lithuania and Poland, in what vimushen was to take part vasil'ko of Romasanovich, inflicted considerable harm Volhynia earth, however and after them king Danylo took pains in the maintainance of sovereignty of the state.

Key words: Volhynia earth, coronation, sovereignty, system of collective security.

Постановка наукової проблеми та її значення. За доби середньовіччя Волинь (Волинська земля) поширювалася на значну частину територій сучасних європейських держав України, Польщі та Білорусії. Вельми цікавою є історія Волинської землі в середині XIII ст., в час, коли народи Східної та Центральної Європи зазнали потужного удару від навали військ монгольських ханів. Невдовзі після нападу кочівників Волинська держава з центром у Холмі від володарюванням Данила та Василька Романовичів відновилася і досягла значного економічного та політичного підйому, проводячи в умовах досить не простої міжнародної ситуації активну зовнішню політику. Невипадково, що саме в цей час на карті Європи появилось нове королівство на чолі з королем Данилом Романовичем.

Метою нашої статті є розгляд деяких дискусійних питань, пов'язаних із роллю Волинської землі у політичних процесах Центрально-Східної Європи середини XIII ст.

У 1238 р. волинський князь Данило Романович повертає собі вже назавжди Галич і Галицьку землю. Згодом влада Данила поширюється і на головне місто Русі – Київ. Отже, у Південно-Західній Русі сталося відновлення державного утворення, яке створив батько Данила Роман Мстиславич. Проте невдовзі навала монголів на Південну Русь призвела до вкрай негативних змін у житті краю, у тому числі на декілька років паралізувала державно-політичне життя Волинської землі [12; 20; 38; 39 та ін.].

Одним із проявів подальшого подолання кризових явищ у житті краю стало перенесення центру політичного життя держави князів Данила та Василька на північний захід, в Забужжя. Ще батько Данила Роман багато зробив для зміцнення цього регіону [10]. Стара столиця держави Романовичів Галич після розорення його монголами в січні 1241 р. втратив своє значення. Новою столицею стає місто Холм, який мав вельми потужні фортифікаційні споруди і дуже зручне геополітичне положення. Важливу роль із середини XIII ст. починає відігравати і Львів – місто в північній частині Галичини, яке, на наш погляд, було побудоване в XII, а може і в XI ст., проте значення його різко зростає саме в післямонгольський час [22, 163–165]. Відроджуються старі політичні центри Володимир, Луцьк, Берестя та ін., відбувається будівництво нових міст, на Волинь спрямовуються значні міграційні потоки зі сходу і заходу.

Знаковою подією в житті Волинської землі другої половини 40-х років XIII ст. стала поїздка Данила Романовича до Золотої Орди у ставку хана Бату. Незважаючи на те, що спілкування з могутнім монгольським володарем мало вкрай принизливий для волинського володаря характер, Данило добився в Орді великої дипломатичної перемоги. Бату визнав права князя на Волинь та Галичину (“и поручена бысть земля его ему, иже беаху с нимъ” [2, 807–808]). Вочевидь, перебуваючи тепер під патронатом Бату, Данилові було легше протистояти іншим монгольським ханам і темникам.

На думку І. П. Крип'якевича, за результатами переговорів у Сараї Романовичі мали висилати на вимогу ханської ставки допоміжне військо, а інколи платити данину [25, 127]. Але більш виваженою є думка науковців, які вважають, що залежність від монголів держави Данила та Василька була в той час номінальною [18, 15; 14, 98; 27, 69]. Визнання такої залежності від Сараю не призвело тоді до різкого погіршення рівня суверенності держави Данила та Василька. З цього погляду, Південно-Західна Русь, передусім Волинська земля, перебувала в набагато кращому становищі порівняно з Північно-Східною Руссю. До речі, чітка система збирання данини з населення Північно-Східної Русі була упорядкована лише наприкінці 50-х років XIII ст. [24, 229]. Саме тоді фактично і була встановлена система підданства Північно-Східної Русі Сараю, яка отримала назву в науці “монголо-татарське ярмо” [33, 149]. Налагодження стосунків із Золотою Ордою надало Данилові можливість досить вміло використовувати монгольську “карту” – боязнь Заходу щодо можливого повторення походу ординців.

В той час князь Данило виявив претензії на спільну давньоруську спадщину, причому як до спадщини реальної, а не підконтрольної завойовниками. Показником існування таких намірів є фрагмент розповіді галицького літописця про перебування Данила в Сараї, де автор не тільки підкреслює, що Данило Романович володів “Рускою землею, Києвом и Володимиром и Галичем”, а й згадує, що його “отець бе царь в Руской земли” [2, 808]. На користь існування у Данила програми відродження Романової держави у її кордонах початку XIII ст. свідчить, зокрема, невдала спроба Романовичів у середині 50-х років зайняти Київ. Про особливі володарські претензії Данила на Русі не тільки знали на заході, а й рахувалися з ними. Тому не випадково, що в західних джерелах задовго до коронації Данило нерідко згадується як “rex Ruthenorum (король Русі)”. Варто нагадати, що авторитетним королівським титулом західні автори називали особливо потужних суверенних володарів на Русі [11, 385–387].

Як покажуть подальші події, Данило не був задоволений постійно існуючою загрозою з боку Золотої Орди, проте вирішив використовувати нормалізацію відносин із Сараєм для зміцнення своєї влади, у тому числі і для підготовки боротьби з тими ж монголами, для проведення активної центральноєвропейської політики. В 1246 р., невдовзі після повернення Данила з Сараю, до нього прибув посол від угорського короля Бели IV, який запропонував укласти союз між двома державами, який мав бути підкріплений шлюбом Льва Даниловича з дочкою угорського монарха. Мотив дій Бели чітко відзначає літописець: “Бояше бо ся его, яко был бе в Татарех, победою победы Ростислава

и Угры его” [2, 809]. Цей союз був важливим для волинського володаря, оскільки Угорщина на той час залишалася, незважаючи на розорення країни монголами в 1241–1242 рр. та поразку угорської армії від війська Данила та Василька Романовичів під Ярославом у серпні 1245 р., з військового погляду досить потужною державою [6, 318].

Наприкінці 40-х – в першій половині 50-х років держава Данила і Василька продовжує вести активну зовнішньополітичну діяльність [36]. При цьому головними напрямками її були не тільки східний, а й західний і північний. Відносини з країнами Центральної Європи мали на меті передусім збереження нормальної ситуації на західному кордоні Волинської землі, використання конкретних обставин розвитку політичних подій у центрі європейського континенту для встановлення та функціонування нормальних стосунків із центральноєвропейськими країнами, передусім із Польщею та Угорщиною, між якими у першій половині XIII ст. виникали конфліктні ситуації.

У 1247 р. укладено шлюб Лева Даниловича і дочки угорського короля Бели Констанції. Після смерті мазовецького князя Конрада в 1247 р. у Данила встановилися дружні відносини з князем Земовитом, разом із яким він у подальшому неодноразово веде війни з ятвягами. Паралельно волинський князь нормалізував відносини з краківським володарем Болеславом Сором’язливим.

За домовленістю з Белою IV Данило втрутився у боротьбу за спадщину австрійських Бабенбергів. У 1246 р. помер останній герцог (Фрідріх II) з цієї родини, і за його трон почали боротьбу володарі сусідніх країн. У 1252 р. Данило видав свого сина Романа за дочку Фрідріха Гертруду, проте незабаром Роман був вимушений під тиском чеського короля Пжемисла Отокара II покинути Австрію. І. П. Крип’якевич пояснює австрійську політику Данила бажанням створити тут певний плацдарм для себе на випадок загрози з боку ординців. Другою причиною було, на думку історика, прагнення знайти можливих союзників проти кочовиків [25, 129].

На межі 50-х років Данило встановлює контакти з північно-східними володарями Русі. В 1250 р. до Рязані й Володимира здійснив подорож митрополит Кирило [20, 141], який незадовго до того повернувся на Русь з Нікейської імперії [17, 85]. В 1251 р. князь Андрій Ярославич одружився на дочці галицького володаря. Тодішнє посилення князя Андрія, його незалежна політика, союз із Данилом невдовзі викликали реакцію з боку монголів. У 1252 р. володіння Андрія були спустошені монгольським військом хана Неврюя [11, 345].

Говорячи про важливість прибалтійської політики, варто нагадати, що і в попередні часи волинська адміністрація багато робила для встановлення сприятливої для себе ситуації в Побузському регіоні, у взаєминах із литовцями і ятвягами. У Прибалтиці в середині XIII ст. фактично йшло змагання між державою Романовичів, Мазовецьким князівством і Тевтонським орденом за оволодіння пруськими землями. До цих перегонів тоді приєднався ще один суб’єкт міжнародного життя. На той час на базі частини литовських племен виникає Литовська (точніше Аукштайтська) держава князя Міндовга, яка прагнула провадити експансивні зовнішні заходи, спрямовані на підкорення як інших литовських племен, так і сусідніх територій Північно-Західної Русі і Ятвгії [30, 377–378].

Активна північна політика Волинської землі наприкінці 40-х років призводить до тривалого військового протистояння з державою Міндовга. В цьому конфлікті на боці Романовичів виступили інші литовські, в тому числі жемойтські, князі (кунігасті), а також ятвяги та мешканці міста Риги. Війна з Міндовгом (який в 1251 р. був за підтримки лівонського магістра Андрія коронований королівською короною) завершилася тим, що Міндовг вимушений був погодитися на приєднання до держави Романовичів Понімання та значної частини земель Ятвгії. В 1254 р. Міндовг після укладення миру з Холмом віддав свою доньку за сина Данила Шварна, а інший князь Роман Данилович став володарем поніманських міст Новогрудка, Волковийська та Слоніма [30, 380].

Знаменно, що в цьому ж році віце-магістр Тевтонського ордена в Пруссії Бурхард фон Хорнхаузен під час переговорів у місті Рачонжі-Мазовецькому погодився передати “Данилу першому королю рутенів (Danieli primo regi Ruthenorum)” та мазовецькому князю Земовиту третину ятвгійської території [1, 273; 4, 221–222; 31, 247; 44, 42–43; 21, 295].

Внутрішня розбудова Південно-Західної Русі, вдала дипломатична діяльність викликали активізацію уваги до західноруських земель папської курії, що, як відомо, завершилося коронацією Данила в північноволинському місті Дорогичині [41].

Західноєвропейські книжники постійно сприймали володаря Волинської держави зі столицею у Холмі князя Данила як короля – суверенного володаря своєї держави. Зокрема, саме так він імену-

ється в папських посланнях другої половини 40-х років, інших документах, але на початку 50-х років папа Інокентій IV вирішив здійснити справжню коронацію волинського володаря.

У другій половині 1253 р. папські послани на чолі з легатом Оппізо прибули на Русь і передали Данилові грамоту з пропозицією прийняти королівську корону: “В лето 6763. Присла папа послы честны, носяще венечь и скипетръ и коруну, еже наречеться королевський сан, рекый: «Сыну, прими от насъ венечь королевства»” [2, 827].

Сама коронація, як уважають багато дослідників, відбулася наприкінці 1253 р. ймовірно у грудні [28, 413; пор. 41, 50–51]. Князя Данила, який певний час вагався у прийнятті такого відповідального рішення, переконали мати Анна, а також союзники польські князі Болеслав і Земовит, з якими він у той час воював проти ятвягів [2, 827].

Факт коронації Данила в місті Дорогочині, вірогідно, не був випадковим. У цей час волинський князь вів активні бойові дії проти прибалтійських племен, а місто на Бузі було центром, де збиралися військові сили, що воювали проти литовців та ятвягів. Коронація Данила папським легатом мала показати і хрестоносцям Тевтонського ордену, і литовському королю Міндовгу, що їхній суперник – руський володар – також має високий, визнаний католицьким первосвященником, авторитет сувереного володаря.

У працях істориків цю подію ще належно не оцінили. Переважна більшість дослідників справедливо погоджується, що згода на коронацію була пов’язана зі сподіванням Данила Романовича отримати допомогу із Заходу для боротьби проти монголів. Ці сподівання не оправдалися, водночас папство постійно вимагало від князя Данила навернення Русі до католицизму, що там не дуже схвально сприймалося.

Проте коронація Данила Романовича мала велике політичне значення для Русі, оскільки сприяла зростанню авторитету волинського володаря в контактах із західними сусідами – католицькими монархами Центральної Європи. Тут варто нагадати, що, починаючи з 1206 р., угорські монархи постійно включали до свого титулу Галицьку та Волинську землі. Отримання нового титулу, авторитетного в Європі, відіграло важливу роль для піднесення політичної ваги руського володаря і в східнослов’янському середовищі. Невипадково, що прихильний до Данила літопис постійно з цього часу згадує його саме як “короля” [2, 828, 834, 847, 848, 862, 932, 935 та ін.].

У літературі існує думка, що в Дорогочині відбулося визнання претензій Данила, який де-факто вже давно був королем Русі, на всю давньоруську спадщину [8, 89; 9, 15; 32, 201]. Визнання Данила саме королем Русі, а не Галичини й Волині, вірогідно, можна пояснити тим, що більша частина Русі на той час через монгольську експансію втратила свій суверенітет, а тому незалежна держава Романовичів із центром у Холмі тепер “успадкувала” традицію називатися західними ідеологами “королівством”, яка колись поширювалася на всю Русь зі столицею у Києві. Відзначаючи все це, слід наголосити ще раз, що ядром держави короля Данила була Волинська земля, яка в той час контролювала величезну територію.

У 50-ті роки волинські князі вели успішне протистояння з монгольським темником Куремсою та його союзниками. В 1254 р. король Данило підготував широкомасштабну кампанію на схід, яку здійснив взимку 1254–1255 рр. [2, 838]. Успіх військової кампанії проти Куремси та його союзників дав підстави Романовичам серйозно подумати про відвоювання у монголів Київщини та Києва. Данило Романович для реалізації цього плану вирішив залучити литовського володаря Міндовга, проте восени 1255 р., коли було здійснено виправу на схід, цей захід короля Данила через непослідовність литовців, які, вірогідно, не хотіли сприяти зміцненню позицій Романовичів у Придніпров’ї, був зірваний [31, 283; 21, 321]. Більше того, під час перебування на Волині литовці “воеваша около Лучьска”, що призвело до конфлікту з людьми Данила та Василька [2, 839]. Взимку 1255–1256 рр. Куремса здійснив напад на волинський Володимир, але його військо було розбито. Окрім того, дружинники Василька захопили у монголів багато полонених. Згодом волинські війська деблокували оточений монголами Луцьк [2, 842].

Останній період війни Романовичів із Куремсою збігся з періодом міжцарювання у Сараї. Десь наприкінці 1255-го чи на початку 1256 рр. у Золотій Орді помер хан Бату, і більше року в Золотій Орді фактично не було стабільної влади [12, 74].

Отже, підсилення Волинської держави Данила та Василька стало наслідком розбудови краю, відновлення старих і будівництва нових міст, відновлення його економічного потенціалу, вмільо

дипломатії та здійснення постійних військових акцій. Можна цілком погодитися з думкою Я. Д. Ісаєвича, що “основні успіхи Данила Галицького в політичному розвитку державності... припадають на післямонгольський період” [19, 6]. Особливо слід відзначити зміцнення в першій половині 50-х років позицій Волинської держави на півночі в Поніманні (Чорній Русі) та Ятвягії.

З приходом до влади в 1257 р. у Золотій Орді хана Берке, який став майже одразу незалежним щодо каракорумської ставки володарем, спостерігається прагнення золотоординців обмежити владу Романовичів. У 1258 р. монгольський улус на Правобережжі, що належав Куремсі, був переданий досвідченому полководцю Бурундаю [31, 272]. Невдовзі військо на чолі з Бурундаєм здійснює віддалений похід на Литву [2, 847]. Молода Литовська держава тоді поступово ставала потужною силою в Східній Європі. Її володарі не тільки прагнули захопити північно-західні землі Русі, а і фактично реалізовували “свій варіант консолідації Русі” [13, 801–810]. У таких умовах монголи діяли за принципом: “розділяй та володарюй”. Вони вирішили, що краще завдати удару по Литві, ніж по володіннях Данила, оскільки останні мали добре укріплені міста та фортеці, а на допомогу Данилові могли прийти союзники із Заходу. Бурундай застосувавши тактику “вимушеного союзництва” [16, 202], примусив узяти участь у поході князя Василька (король Данило, відчуваючи небезпеку з боку монголів, які помстилися за невдачі хана Куремси, вимушений був відправитися в тимчасову еміграцію [8]). У ханській ставці, ймовірно, знали про попередні конфлікти між Литвою та державою Романовичів. Висновок О. К. Кравцевича, що похід Бурундая на Литву порушив тривалі мирні відносини Литви й Галицько-Волинської держави, є помилковим, оскільки ці відносини були порушені ще в середині 50-х років XIII ст. [23, 157]. Не є аргументованою і протилежна думка В. О. Чукаєвої про те, що монголи тоді прийшли на Русь на прохання Данила, щоб разом воювати проти Литви [34, 38]. Напад Бурундая на литовські землі, в якому був вимушений узяти участь Василько, призвів до подальшого різкого погіршення відносин між Міндовгом та Данилом. Литва внаслідок нападу була спустошена [3, 57; 4, 162].

Наступний похід Бурундая також не був спрямований проти держави Романовичів, а передбачав за мету виправу на Польщу. Проте і цього разу Василько був вимушений виконувати функції союзника монголів [2, 849; 38, 187–196]. Цього разу маршрут походу проходив через Волинь, де Бурундай добився знищення укріплень Шумська, Данилова, Стожеська, Львова, Крем’янця, Луцька та Володимира. Мешканці Холма, сподіваючись на міць оборонних споруд столиці, відмовилися виконувати волю Бурундая. З Волині Бурундай спрямував свої війська до Малої Польщі, де взяв і повністю знищив Сандомир.

Кампанії Бурундая проти Литви та Польщі серйозно налякали католицькі країни Європи. Саме цим слід пояснити чергову метаморфозу у східній політиці папства. Відомо, що тоді під впливом папи Александра VI в Пруссії розпочинається цілком реальна підготовка до військової експедиції проти монголів, у зв’язку з чим сюди прибувають загони хрестоносців. 17 грудня 1259 р. папа Александр VI закликає рицарів Тевтонського ордену до війни проти монголів [5, 73–74]. 25 січня 1260 р. заявляє про опіку престолу св. Петра над всіма володіннями ордену, обіцяє рицарям Тевтонського ордену – учасникам майбутнього походу проти монголів – передати руські землі, які вони під час походу завоюють, але за умови добровільної відмови від них руських князів [5, 80–81]. 21 березня та 8 квітня папа повторив цей заклик у листах до магістра Гартмуда фон Грюнбаха, який очолює військовий контингент хрестоносців, який збирається вирушити на схід. У вересні 1260 р. папа звертається до володарів Чехії та Бранденбурга, німецьких єпископів із вимогою провадити активне залучення нових хрестоносців для участі у східній акції. Проте потужне повстання пруссів проти Тевтонського ордену всі ці плани зірвало [42].

Оцінюючи події кінця 50-х років XIII ст., В. Т. Пашуто пише, що тоді “татаро-монгольські феодали покінчили... з незалежністю Південно-Західної (Галицько-Волинської) Русі” [29, 276]. Аналогічну позицію займає і угорська дослідниця Е. Ледерер [26, 199]. На думку В. Л. Єгорова, події 1259 р. показали нездатність Данила дати відсіч золотоординцям, що призвело до повного утвердження влади монголів над Південно-Західною Руссю. Цей дослідник докоряє князю, що він злякався монголів і втік під час походу Бурундая [16, 189]. Проте таке звинувачення не є коректним. Романовичі тоді не мали можливості розпочати війну з потужним монгольським військом, до того ж загальна міжнародна ситуація довкола їхньої держави була несприятлива. Ймовірно, король Данило під час свого перебування в еміграції – в Польщі та Угорщині – хотів не тільки врятуватися від монголів, а й

прагнув знайти потенційно можливих союзників проти кочовиків. Однак ця спроба не дала результату певною мірою через те, що в цей час у Центральній Європі розгорнулася нова фаза війни “за спадщину Бабенбергів” [43, 145–146].

Визнаючи успішність політичних акцій золотоординців на чолі з Бурундаєм наприкінці 50-х років, необхідно визнати, що монгольський полководець не зміг повною мірою реалізувати свої плани. Не було знищено найбільш укріпленого Холма, а найголовніше, монголам не вдалося завдати достатньо потужного удару по Польщі. Що стосується Галичини й Волині, то можна погодитися з думкою вчених, які заперечують факт підкорення тоді держави Романовичів владі Золотої Орди [14, 108; 34, 38, 57; 35, 85]. Зокрема, М. Ждан відзначає, що й тоді монголи не створили в Південно-Західній Русі якоїсь системи контролю над володіннями Романовичів, а Данило й надалі залишався сувереном своєї держави [18, 17].

На межі 50–60-х років Данило Романович узяв участь у війні між Угорщиною та Чехією. Б. Влодарський вважає, що Данило в цей час знову повертається до своїх планів посадити сина Романа в Австрії, проте є всі підстави думати, що володаря Волинської землі тоді передусім хвилювало питання пошуку надійних союзників для вирішення власних потреб, у тому числі і підсилення позицій держави Романовичів [43, 147–148]. Відомо, що 1262 р. Данило Романович здійснив подорож до Угорщини, вірогідно прагнучи відновити приязні стосунки з королівським двором. Восени 1262 р. у волинському місті Тарнаві відбувся з'їзд, на якому були малопольський князь Болеслав Сором'язливий, король Данило із синами Левом та Шварном, князь Василько із сином Володимиром. На з'їзді обговорювалися питання взаємин двох держав, у тому числі й проблеми, пов'язані з наїздом монголів 1259 р. на Сандомир, питання взаємодії в ятвязькому та литовському контексті [2, 860].

У 1264 р., згідно зі встановленою М. С. Грушевським хронологією Галицько-Волинського літопису, король Данило помер [2, 862; 15, 44–45]. Смерть Данила, а згодом і смерть його брата Василька (1269 р.) деякою мірою спричинили поступове ослаблення державності в Південно-Західній Русі, передусім Волинської землі. Проте зусилля населення Волинської землі під керівництвом талановитих володарів – князів Данила та Василька Романовичів – відіграло вагомий роль в історії краю, позначилося на тривалому збереженні ознак державності в цьому ареалі України в останній третині XIII – XIV ст., значною мірою – і в XV та XVI ст.

Література

1. Матузова В. И. Крестоносцы и Русь. Конец XII в. – 1270 : тексты, перевод, комментарии / В. И. Матузова, Е. Л. Назарова. – М. : Индрис, 2002. – 488 с.
2. Полное собрание русских летописей. Т. 2 : Ипатьевская летопись. – СПб. : [б. и.], 1908. – 938 с.
3. Полное собрание русских летописей. Т. 5 : Псковская вторая летопись. Софийская первая летопись. – СПб. : [б. и.], 1851. – 275 с.
4. Полное собрание русских летописей. Т. 7 : Воскресенская летопись. – СПб. : [б. и.], 1856. – 345 с.
5. Preussisches Urkundenbuch, hrsg. im Auftr. d. Historischen Kommission für Ost- und Westpreußische Landesforschung. – Bd. 1. Die Bildung des Ordenstaats. Erste Hälfte. – Königsberg, 1882. – 254 S.
6. Бертенъ И. Международное положение Венгрии после татарского нашествия / И. Бертенъ // Восточная Европа в древности и средневековье. – М. : Наука, 1978. – С. 315–319.
7. Великий А. Г. Проблема коронації Данила / А. Г. Великий // Корона Данила Романовича. Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. CLXIV. – Рим ; Париж ; Мюнхен, 1955. – С. 7–16.
8. Войтович Л. В. Остання еміграція короля Данила Романовича / Л. В. Войтович // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Істор. науки. Ювіл. вип. – 2009. – № 13. – С. 89–96.
9. Головка О. Б. Волинська земля на першому етапі громадянської війни у Південно-Західній Русі (1205–1214 рр.) / О. Б. Головка // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Істор. науки. Ювіл. вип. – 2009. – № 13. – С. 80–89.
10. Головка О. Б. Західнобузькі міста Холм і Дорогичин у політичній діяльності короля Данила Романовича / О. Б. Головка // Дрогичинь 1253 : матеріали Міжнар. наук. конф. з нагоди 755-ї річниці коронації Данила Романовича. – Івано-Франківськ : ЛІК, 2008. – С. 50–63.
11. Головка О. Б. Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи / О. Б. Головка. – К. : Стило, 2006. – 575 с.
12. Греков Б. Д. Золотая Орда и ее падение / Б. Д. Греков, А. Ю. Якубовский. – М. ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1950. – 475 с.
13. Греков И. Б. Восточная Европа и упадок Золотой Орды / И. Б. Греков. – М. : Наука, 1975. – 519 с.
14. Грицак П. Галицько-Волинська держава / П. Грицак. – Нью-Йорк : НТШ, Основа, 1958. – 176 с.

15. Грушевський М. С. Хронологія подій Галицько-Волинської літописи / М. С. Грушевський // Зап. Наук. т-ва ім. Т. Шевченка. – 1901. – Вип. 3. – С. 1–72.
16. Егоров В. Л. Историческая география Золотой Орды в XIII–XIV вв. / В. Л. Егоров – М. : Наука, 1985. – 246 с.
17. Жаворонков П. И. Никейская империя и княжества Древней Руси / П. И. Жаворонков // Византийский временник. – М. : Наука, 1982. – Т. 43. – С. 81–89.
18. Ждан М. До питання про залежність Галицько-Волинської Русі від Золотої Орди / М. Ждан. – Мюнхен ; Нью-Йорк : [б. в.], 1968. – 37 с.
19. Ісаєвич Я. Галицько-Волинське князівство доби Данила Галицького та його нащадків / Я. Ісаєвич // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. – Л. : Ін-т українознавства НАНУ, 2001. – С. 3–12.
20. Каргалов В. В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси. Феодальная Русь и кочевники / В. В. Каргалов. – М. : Высш. шк., 1967. – 263 с.
21. Котляр М. Ф. Данило Галицький : біограф. нарис / М. Ф. Котляр. – К. : Вид. дім “Альтернативи”, 2002. – 328 с.
22. Котляр Н. Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. / М. Ф. Котляр. – К. : Наук. думка, 1985. – 184 с.
23. Краўцевіч А. К. Стварэнне Вялікага княства Літоўскага / А. К. Краўцевіч. – Мінск : Беларуская наука, 1998. – 208 с.
24. Кривошеев Ю. В. Русь и монголы. Исследование по истории Северо-Восточной Руси XII–XIV в. / Ю. В. Кривошеев. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1999. – 408 с.
25. Крип'якевич І. П. Галицько-Волинське князівство / І. П. Крип'якевич. – Л. : Ін-т українознавства НАНУ, 1999. – Вид. 2. – 220 с.
26. Ледерер Э. Венгерско-русские отношения и татаро-монгольское нашествие / Э. Ледерер // Международные отношения России до XVII в. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – С. 181–202.
27. Манько В. О. Русь і татари в XIII–XIV століттях / В. О. Манько // Пізні кочовики Східноєвропейського світу. – Луганськ : [б. в.], 2002. – С. 49–73.
28. Літопис Руський / пер. Л. Є. Махновця. – К. : Дніпро, 1989. – 590 с.
29. Пашуто В. Т. Героическая борьба русского народа за независимость (XIII в.) / В. Т. Пашуто. – М. : Политиздат, 1956. – 280 с.
30. Пашуто В. Т. Образование Литовского государства / В. Т. Пашуто. – М. : Изд. АН СССР, 1957. – 531 с.
31. Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси / В. Т. Пашуто. – М. : Изд. АН СССР, 1950. – 329 с.
32. Полонська-Василенко Н. Історія України / Н. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1992. – Т. 1. – 591 с.
33. Феннел Дж. Кризис средневековой Руси : 1200–1304 / Дж. Феннел. – М. : Мысль, 1989. – 296 с.
34. Чукаєва В. А. Русские княжества и Золотая Орда. 1243–1350 / В. А. Чукаєва. – Днепропетровск : Наука и образование, 1998. – 178 с.
35. Чукаєва В. О. Система васалітету – особлива форма політичних взаємин Русі і Золотої Орди / В. О. Чукаєва // Пізні кочовики Східноєвропейського світу. – Луганськ : [б. в.], 2002. – С. 73–110.
36. Dąbrowski D. Polityka koligacyjna Daniela i Wasyłka Romanowiczów. Prolegimona / D. Dąbrowski // A ce ego srebro : зб. пр. на пошану М. Ф. Котляра з нагоди його 70-річчя. – К., 2002. – С. 139–156.
37. Gudavicius E. Mindaugas / E. Gudavicius. – Vilnius : ZARA, 1998. – 359 p.
38. Guzman G. Christian Europe and Mongol Asia: First Medieval Intercultural Contact Between East and West / G. Guzman // Essays in Medieval Studies. – 1985. – № 2 – P. 226–244.
39. Halperin Ch. J. Russia and the Golden Horde. The Mongol impact in the medieval Rus' history / Ch. J. Halperin. – Bloomington, 1985. – 180 p.
40. Krakowski C. Polska w walce z najazdami tatarskimi w XIII wieku / C. Krakowski. – Warszawa : MON, 1956. – 305 s.
41. Kwiatkowski K. Przeciw Batu-chanowi czy Mendogowi – okoliczności, wymowa i znaczenie polityczne koronacji Daniela Romanowicza Halickiego na króla Rusi w 1253–1254 roku / K. Kwiatkowski // Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym. – Toruń, 2004. – № 5. – S. 37–60.
42. Sarnowsky J. The Teutonic Order confronts Mongols and Turks / J. Sarnowsky // The Military Orders : Fighting for the Faith and Caring for the Sick / ed. M. Barber. – Aldershot, 1994. – P. 253–262.
43. Włodarski B. Polska i Ruś : 1194–1340 / B. Włodarski. – Warszawa : PWN, 1966. – 326 s.
44. Włodarski B. Rywalizacja o ziemie Pruskie w połowie XIII wieku / B. Włodarski. – Toruń, 1958. – 76 s.

Статтю подано до редколегії
19.10.2009 р.